

De grote brand van Vleuten

2 oktober 1898

door Dr D. W. Gravendeel

Hij heeft grote indruk gemaakt, die brand. Zozeer dat er nu nog Vleutenaren zijn die er (doorvertelde) herinneringen aan hebben. Het nadeel van herinneringen is echter dat ze, naarmate de tijd verstrijkt, steeds magerder worden. Ik heb er daarom de archieven maar eens op nageslagen en die openbaarden een paar aardige bijzonderheden die ik u hier met genoeg wil vertellen.

De krant

In het *Utrechtsch Nieuwsblad* van dinsdag 4 oktober 1898 stond het volgende verslag:

Brand te Vleuten

Het zal ongeveer half 12 geweest zijn, gisterenochtend, toen wij telefonisch de mededeeling ontvingen, dat er een hevige brand was uitgebroken in Vleuten.

Oogenblikkelijk begaven wij ons per fiets naar het tooneel van den brand en moesten bij aankomst aldaar erkennen, dat degeen, die ons kennis van den brand had gegeven, en daarbij had gezegd: half Vleuten staat in brand, volstrekt niet had overdreven.

De brand is ontstaan in een boerenhofstede van den kastelein G.M. van Dijk, en breidde zich zoo snel uit, dat van den inboedel enz. weinig of niets is gered kunnen worden. Ook de twee daarbij behorende hooibergen werden een prooi der vlammen. Daar de verschillende boerenwoningen hier waren gedekt met rieten daken, werd spoedig door de herhaaldelijk neervallende vonken een tweede gebouw aangetast, ditmaal de schilderswerkplaats van den heer van Lent.

Men verwijderde uit dit gebouw een vat met spiritus, met het oog op eene ontploffing, waarna de deur werd gesloten en het vuur met de spuiten van Vleuten en De Meern bestreden.

De hulp van de brandweer van Utrecht werd ingeroepen, welke hulp te circa 1 uur in den vorm van een stoomspuit arriveerde. Eenige ogenblikken later kwam ook nog de spuit van Oudenrijn aanrukken, zoodat thans 4 spuiten in werking waren.

De spuit van Utrecht werkte uitstekend. De leden van de brandweer, de meesten in hun fiets- of wandelcostuum, ontzagen dit volstrekt niet, maar waren steeds overal haantje de voorste. Ook de andere personen bij de verschillende spuiten behorende, stelden ijverige pogingen in het werk den brand te blusschen, maar tenslotte zag een ieder wel in dat hier van blusschen geen sprake kon zijn en dat uitsluitend het beperken van den brand overbleef, waartoe dan ook werd besloten, helaas zonder resultaat.

Nadat ook van de broodbakkerij van de weduwe Van Dijk niets meer te redden viel, werden een paar stralen gericht op het inmiddels ontbrande drietal huizen toebehoorende aan de weduwe Van Dijk, waarvan één onbewoond was, terwijl in het tweede de arbeider J. van der Bilt en het derde W. Meintjes, ook arbeider van beroep, gehuisvest waren.

Ook hier stond alles oogenblikkelijk in lichte laaie en kon zoogoed als niets worden gered. Van de hooibergen bij de verschillende aangetaste percelen behorende, is niet één gespaard gebleven.

Vleuten is door dezen brand in een ruine herschapen. Bij ons vertrek, gisteravond, was men nog bezig met het neerhalen der muren. De verschillende hooibergen stonden nog in vollen gloed.

De burgemeester van Vleuten was den geheelen dag op het terrein van den brand aanwezig.

Volgens de ingewonnen berichten was alles verzekerd bij de Utrechtsche Brandverzekering Maatschappij Schuurman.

De burgemeester van Vleuten heeft met het onderzoek naar de oorzaak van den brand een aanvang gemaakt.

Rapport van de burgemeester

Op 3 oktober 1898 stuurde de Vleutense burgemeester Jhr J.W.A. Barchman Wuijters aan de Commissaris der Koningin en de Officier van Justitie te Utrecht de volgende brief:

Ik heb de eer Uwe Excellentie bij deze mede te deelen dat gistervoormiddag, ongeveer 11 uur, alhier brand uitbrak in een der hooibergen staande achter de hofstede (en taperij) van G.M. van Dijk, welke in minimum van tijd zoodanig zich uitbreidde dat niet alleen genoemde hofstede verbrandde, doch ook oversloeg op de schilderswerkplaats van A. van Lent en de hooibergen en hofstede van de Weduwe P. van Dijk en de daarnaast gelegen woning bewoond door twee arme gezinnen.

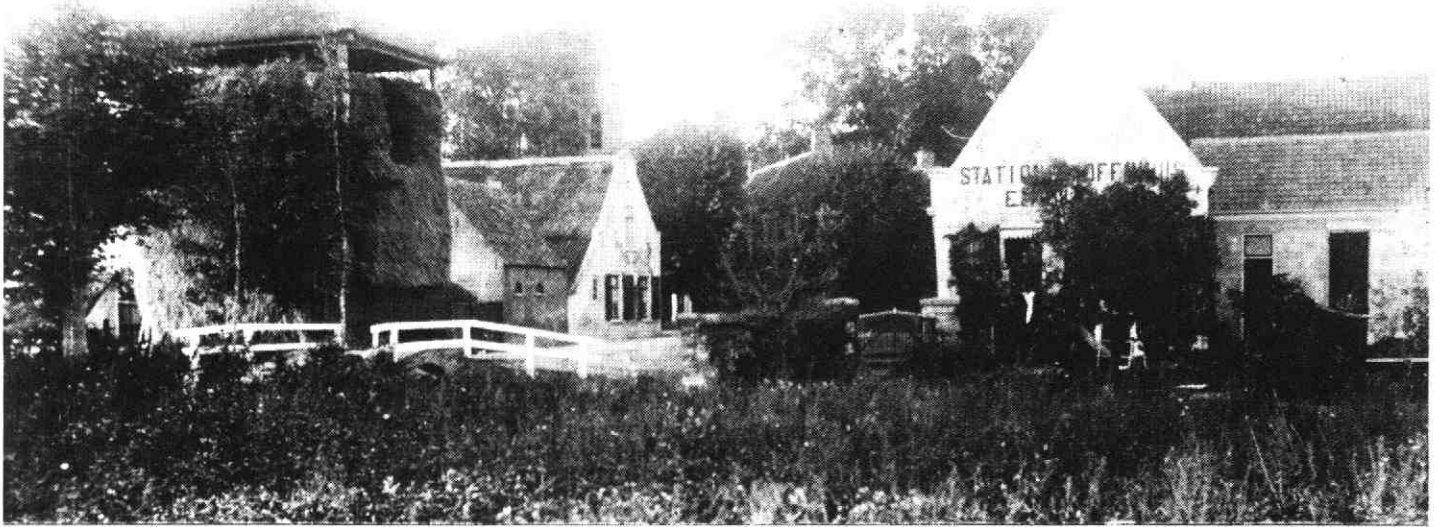
Zooveel mogelijk werd van inboedel en vee gered wat gered kon worden in den korten tijd dat daartoe gelegenheid bestond.

De brandspuit alhier was alléén geheel onmachtig den brand te stuiten, waarom de brandspuit aan de Meern en de stoomspuit uit Utrecht werden gerequireerd.

Aan de krachtige werking van deze laatste is het te danken dat verder het dorp kon behouden worden. Heden doet nog de spuit alhier dienst om het vuur in de nog smeuulende hooibergen te bedwingen.

Behalve van de twee arme gezinnen, die al hun goed hebben verloren, was het overige van het verbrande tegen brandschade verzekerd.

Het onderzoek naar den oorzaak van den brand wordt heden voortgezet, doch vermoedelijk is het te wijten aan het spelen met lucifers door kinderen.

Deze foto werd genomen vanaf een plek even ten zuiden van de Vleutense Wetering. Rechts de Brouwerij, links de boerderij van de weduwe Van Dijk, met de grote hooiberg. In het midden, voor het grootste deel schuilgaand in het geboomte, het Oude Raadhuis van de kastelein G.M. van Dijk. Foto van omstreeks 1895.

Procesverbaal

Op 7 oktober 1898 schreef de Vleutense burgemeester aan de Officier van Justitie:

Ik heb de eer hierbij aan UEdAchtb. in te zenden het door den rijksveldwachter G. van den Burg en den gemeenteveldwachter J. Jansen alhier opgemaakt procesverbaal van den op den 2den October l.l. alhier plaats gehad hebbenden brand, waarop mijne missive van den 3den October l.l. betrekking had.

In ons gemeente-archief berust helaas geen afschrift van dat procesverbaal en dat is jammer, want onze twee speurders zullen daarin, in hun ambtelijke taaltjes, best wat bijzonderheden hebben vastgelegd.

De wijze waarop het voorafgaande onderzoek was verricht, had niet ieders goedkeuring.

Klacht

Op 12 oktober 1898 richtte de burgemeester een uitgebreide brief aan de Inspecteur der Rijksveldwacht te Utrecht:

Ik heb de eer ten verzoeken van E. van Dijk alhier ter Uwer kennis te brengen dat hij zich ernstig heeft te beklagen omtrent de wijze waarop de rijksveldwachter G. van den Burg alhier zich na de in deze gemeente onlangs plaats gehad hebbende brand tegenover de algemeen geachte familie Van Dijk heeft gedragen.

Daags na den brand heeft hij zich tot de oude weduwe P. van Dijk vervoegd en naar het schijnt op eenigzins ongepaste wijze inlichting gevraagd omtrent het bedrag waarop zij tegen brandschade verzekerd was. Hoezeer zij hem herhaaldelijk te kennen gaf dat zij het niet wist (bedoelde

weduwe bemoeit zich in het geheel niet met deze zaken, de geheele administratie aan haar zoons overlatende) bleef hij tot 3 à 4 maal toe aandringen op inlichtingen te dier zake.

Daarop heeft hij aan den zoon Everhardus van Dijk gezegd dat hij zou zorgen dat zijne moeder van de assurantie-maatschappij geene uitbetaling kreeg en zich vervolgens begeven naar het kantoor van de algemeene brandwaarbörgmaatschappij alwaar hij blijkens het hierbij overgelegd schrijven (dit zit dus niet in het archief, D.W.G.) mededeeling heeft gedaan, beleedigend voor het gezin Van Dijk.

Ik heb gemeend U deze klacht in 't kort te moeten mededeelen, omdat hieruit blijkt dat Van den Burg zeer onverstandig in deze zaak is opgetreden, want alwaar reeds bij onderzoek was gebleken dat de brand vermoedelijk is ontstaan door onvoorzichtigheid of boos opzet van eenige kinderen, bestond er volstrekt geen reden voor hem de wetenschap te erlangen tegen welke som de weduwe Van Dijk verzekerd was, terwijl er nog minder motieven bestonden te doen voorkomen alsof er redenen bestonden de familie Van Dijk te verdenken den brand te hebben veroorzaakt, waartoe hij allen schijn gaf door zijn gesprek met E. van Dijk en met het afleggen zijner verklaring ten kantore van den Heer Schuurman, alwaar hij trouwens niets te maken had en zich daarmee een gezag heeft aangematigd dat hem volstrekt niet toekomt.

Wel zou ik het wenschelijk achten, indien U daartoe eens in de gelegenheid is, hem met een zijner collega's van standplaats te doen verwisselen. Ik vermeen dat zulks voor hem zelf ook goed zou zijn.

De rijksveldwachter Gerrit van den Burg was op 27 augustus 1856 te Katwijk geboren. Hij was getrouwd met Aletta van Maurik, geboren op 2 november 1863 te Linschoten. Het echtpaar had drie kinderen.

Ik weet niet of de bovenbeschreven wens van de burgemeester er aanleiding toe was, maar op 20 april 1900 verhuisde het gezin naar Schoorl.

Afrekening met Utrecht

De door de Vleutense burgemeester ingeroepen hulp van de Utrechtse brandweer was natuurlijk niet gratis verleend. Bij brief van 14 oktober 1898 kwam er bij B en W van Vleuten een declaratie van het Utrechtse gemeentebestuur binnen ten bedrage van f 118,65. De toelichting in de brief luidde onder andere:

Op die declaratie is door ons gebracht een bedrag van f 35,- wegens belooning aan de kommandeurs en extra belooning aan machinisten en helpers bij de stoombrandspuit.

Het komt ons toch niet meer dan billijk voor dat aan genoemde personen, die op Zondag geheel vrijwillig, om aan het gedaan verzoek te kunnen voldoen, zich naar Uwe gemeente hebben begeven om hulp te verlenen, daar een zeer langen tijd zijn werkzaam geweest en daarbij schade aan hunnen kleederen hebben bekomen, eene buitengewone belooning wordt uitbetaald.

Wij merken daarbij op dat de kommandeurs, indien zij bij brand dienst doen, geene bezoldiging genieten.

Blijkbaar viel de rekening erg mee, want in de brief die de betaling regelde, stond onder andere:

Wij hebben ons met Uwe declaratie zeer wel kunnen verenigen, ook wat betreft het toekennen eener belooning aan de kommandeurs en van extra belooningen aan de machinisten en helpers bij de stoombrandspuit, overtuigd zijnde dat door de flinke houding van Uw brandweerpersoneel een grootere uitbreiding van den brand is voorkomen.

Tevens betuigen wij U onzen dank voor de verleende hulp.

Notulen B en W Vleuten 31-10-1898

De burgemeester deelt mede dat de kosten van den op den 2 October plaats gehad hebbende brand ten laste der gemeente bedragen

<i>Voor betaalde werkloonen</i>	f	882,85
<i>Voor rekeningen en gebruikte materialen, bier en brood en vergoeding aan de gemeente Oudenrijn wegens schade aan hare brandblusmiddelen</i>	f	202,915
<i>Aan de gemeente Utrecht voor het gebruik van de stoombrandspuit en belooningen aan de commandeurs en verder personeel</i>	f	118,65

<i>Te zamen</i>	f	1.204,415

Foto vanuit het noordwesten. Links de Broederschapshuisjes, recht vooruit de Brouwerij en rechts respectievelijk de boerderij van de weduwe Van Dijk, de woning „bewoond door twee arme gezinnen” (met tuitgevel) en de smederij (met travaille). Foto van omstreeks 1895, eigendom van J.W. Schoonderwoerd te De Meern.

Voorts wordt door hem de aandacht gevestigd op de omstandigheid dat door de krachtige werking van de brandweer de navolgende panden, bij de Utrechtsche Brandwaarborg Maatschappij verzekerd, zijn gespaard, als van de weduwe Staal, van mevrouw de weduwe S.P.W.H. van Bijlevelt, van A. van Lint, van J.F.J. Baars en van C.L. Zellerhof, en nu komt het hem billijk voor dat het grootste deel der gemaakte kosten door genoemde maatschappij wordt vergoed, in verband waarmede hij voorstelt haar te verzoeken daarin voor een bedrag van f 1.000,- te willen bijdragen.

Naar aanleiding hiervan is besloten aan de Directie van gemelde maatschappij te schrijven (zie missive 385/258).

Kronkel

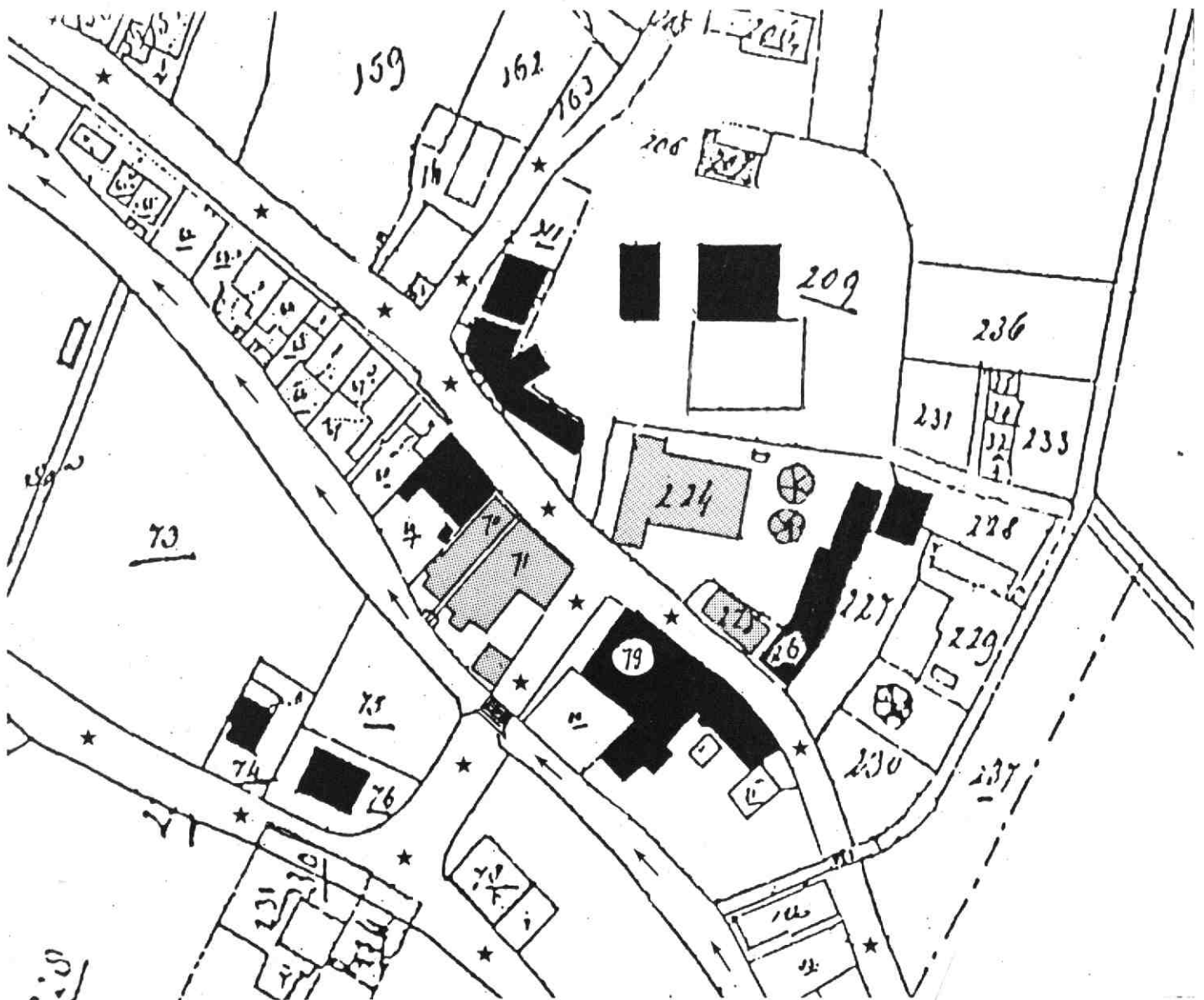
Toen in de loop van de maand de schade was opgemaakt, begaven B en W zich dus in een hoogstmerkwaardige kronkelredenering. Er waren ook nog wat huizen niet verbrand en binnen de kortste keren had men elkaar ervan overtuigd

dat daar geld mee te verdienen viel. Op 31 oktober 1898 ging er een brief uit aan de „Utrechtsche Algemeene Brandwaarborg Maatschappij Anno 1811”:

Wij hebben de eer er Uwe aandacht op te vestigen, dat bij den onlangs alhier plaats gehad hebbenden brand, de navolgende panden, bij Uwe Maatschappij verzekerd, door de krachtige werking der brandweer zijn gespaard, zeer ten voordeele van Uwe Maatschappij, als van de weduwe Staal, Mevrouw de Weduwe S.P.W.H. van Bijlevelt, A. van Lint, J.F.J. Baars en E.L. Zellerhof.

Met het oog op de ontzaggelijke kosten welke dit aan de gemeente veroorzaakt heeft, verzoeken wij U beleefd van Uwe zijde voor een bedrag van duizend gulden te willen bijdragen.

Je moet maar durven en dan ook nog een voor die tijd duizelingwekkend hoog bedrag noemen. De heren van de „Maatschappij” zullen zich wel schaterend op de dijen hebben geslagen. Hun antwoord, in een imponerend handschrift, was kort en krachtig afwijzend en kwam per kerende post:

Dorpsplattegrond, gebaseerd op de kadastrale minuut van 1832. Met een licht raster zijn de verwoeste panden aangegeven, terwijl de zwarte blokjes daaromheen de gespaarde bebouwing voorstellen. Nummer 224 is het Oude Raadhuis, 225 de schilderswerkplaats van Antonie van Lent, 71 de boerderij van de weduwe Van Dijk en 70 is de woning van de „arme gezinnen”.

In het bezit van Uwe missive van den 31sten October j.l. betreuren wij de aanzienlijke kosten welke door de gemeente Vleuten zijn moeten worden gemaakt ter gelegenheid van den onlangs plaats gehad hebbende brand.

Daar in de kosten van brandweer of brandblussing door ons nimmer wordt bijgedragen kunnen wij tot ons leedwezen aan Uw verzoek niet voldoen.

Gemeenteraad Vleuten 20-01-1899

De raad der gemeente Vleuten, gelet op een voorstel van B en W tot het aangaan eener geldleening ter voorziening in de kosten van den op den 2den October 1898 in deze gemeente plaats gehad hebbende brand en wegens aankoop van een uurwerk in den toren te De Meern.

Overwegende dat de kosten bij den brand in 1898 zullen bijdragen ongeveer f 1.300,- en de aankoop van een uurwerk vermoedelijk zal vorderen f 700,-, welke sommen niet uit de gewone middelen kunnen worden gekweten zonder eene algeheele verbreking van het evenwicht tusschen de ontvangsten en uitgaven en derhalve noch de gemeentebegroting van het dienstjaar 1898, noch die van 1899 eene betaling van deze buitengewone uitgaven toelaat zonder eene aanwijzing van de noodige middelen tot dekking,

enz.

Besluit:

Er zal ten behoeve der gemeente Vleuten worden aangeaan eene geldleening van ten hoogste f 2.000,- tegen eene rente van ten hoogste vier ten honderd 's jaars.

Dat is duidelijk. Het slimmigheidje was niet opgegaan en men bleef met de brokken zitten. Het renteniveau van die tijd was evengoed nog een meevaller!

Intussen was overtuigend gebleken dat de op het dorp aanwezige brandblusmiddelen volstrekt onvoldoende waren. Toch duurde het nog heel lang voor daar wat aan gedaan werd.

Raadsvergaderingen

- 28-08-1906 Voorstel van B en W tot aanschaf van nieuw brandblusmateriaal. B en W worden gemachtigd een uitgebreid onderzoek in te stellen.
- 13-09-1906 Blijkbaar was de spuit van Krimpen aan de Lek te koop. Een proef daarmee voldeed zeer, maar men wilde meer onderzoek.
- 29-10-1906 Binnenkort zou er een demonstratie te Vleuten zijn met een stoombrandspuit. Deskundig adviseur zou zijn de heer J. Lodewijks, hoofd-brandmeester te Amsterdam.
- 08-03-1907 Advies; de stoombrandspuit van de firma A. Bickers en Zn te Rotterdam. Deze kostte f 3.200,-, had een vermogen van 500 liters per minuut en er werd 5 jaar garantie op gegeven.

Men besloot tot aanschaf en dat was maar goed ook, want die spuit zou bij de volgende brand, in 1910, uitstekend van pas komen.

De omvang van de brand

Vleuten was in die dagen niet zo groot en zo kon gemakkelijk de indruk „half Vleuten staat in brand” ontstaan. Toch moeten we constateren dat de schade meeviel. De ramp had - bijvoorbeeld door toedoen van een veranderlijke windrichting - veel omvangrijker kunnen zijn.

De brand werd veroorzaakt door spelende kinderen, die

zich buiten vermaakten terwijl hun ouders, na de kerkdienst, in het Oude Raadhuis van hun koffie en brandewijn genoten. Spelen met lucifers is kinderen altijd eigen geweest en zo kwam een weggegooide brandende lucifer wel heel ongelukkig terecht in de hooiberg achter de boerderij (annex café) van Gerardus Matthias van Dijk (het Oude Raadhuis). Die hooiberg stond in een oogwenk in vuur en vlam. Het jongetje dat de ongeluksdaad op z'n geweten had kreeg later de bijnaam „Lucifer”. Ik heb niet kunnen achterhalen wie 't is geweest en het is natuurlijk zeer de vraag of zijn indentiteit wel ooit is vastgesteld. Zelf zal hij wel zo wijs zijn geweest z'n mond stijf dicht te houden.

Er moet een straffe en onveranderlijke noordoostenwind hebben gewaaid die dag. De brand sloeg over op het Oude Raadhuis, terwijl ook de schilderswerkplaats van Antonie van Lent werd aangetast. Verder bleven ten noorden van de Dorpsstraat alle panden gespaard: de Broederschapshuisjes, de Hervormde kerk, de kort tevoren op de plaats van de oude herberg De Zwaan nieuw gebouwde boerderij Hinderstein en - voorzover ik weet - ook het woonhuis ten oosten van de schilderswerkplaats van Van Lent.

De brede straat (nu Odenveltlaan) vóór de Brouwerij betekende het behoud voor de laatste maar aan de lijzijde stond de boerderij-bakkerij van Cornelia Glissenaar, weduwe van Pieter van Dijk, met rieten dak en grote hooiberg. Die kregen dus de volle laag.

Naar het zuidwesten vormde de Wetering een barrière, terwijl de volgende bebouwing (de boerderij Hoogewerf op de hoek van de huidige Odenveltlaan en de Den Hamstraat) pas op enige afstand stond.

Het vuur kon zich nog enigszins in noordwestelijke richting uitbreiden en het naast de bakkerij gelegen huis aantasten. Het had daarbij echter de wind niet mee en het kon worden bedwongen vóórdat de ernaast gelegen smederij gevaar liep.

Al met al gingen er dus „slechts” vier panden en wat hooibergen verloren en menigeen zal na afloop opgelucht hebben ademgehaald. Dat neemt niet weg dat er in het dorpscentrum een gat was geslagen.

Het dichten van dat gat werd energiek ter hand genomen. Het kadaster meldt in het dienstjaar 1900 herbouw van alle verwoeste panden en dat moet dus in 1899 reeds zijn gebeurd.

Bronnen

- Archief Utrechts Nieuwsblad
- Onze gemeente II, blz. 7, december 1965
- Archief Gemeente Vleuten-De Meern
  - Notulen B en W 1898
  - Brievenboek 1898
  - Agenda 1898
  - Raadsnotulen 1899, 1906 en 1907

Rectificatie

In het artikel „Aen de Meern” van J.A. Storm van Leeuwen in het tijdschrift van maart j.l. zijn, ondanks de zorgen van de redactiecommissie, helaas een aantal fouten geslopen. De meest storende zijn:

- afb. 1, in tegenstelling tot wat het onderschrift zegt, is de kaart slechts ongeveer 20% vergroot weergegeven;
- p. 23, linker kolom, r. 24: tussen „een” en „taak” is „verordenende” weggevalen;
- p.23, rechter kolom, r. 43-44: „bekenentissen” moet zijn „betekenissen”;
- p. 24, linker kolom, r. 26: „din” moet zijn „den”;
- afb. 2, onderschrift, r. 5: „Mere” moet zijn „Merl”.